

Republika e Kosovës
Republika Kosova-Republic of Kosovo
Qeveria - Vlada - Government

*Ministria e Arsimit, Shkencës Teknologjisë dhe Inovacionit
Ministarstvo Obrazovanja i Nauke, Tehnologije i Inovacija
Ministry of Education, Science, Technology and Innovation*

*Departamenti i Arsimit Parauniversitar
Divizioni i Arsimit Gjithpërfshirës*

PRIRUČNIK ZA NASTAVNIKE I STRUČNJAKE U OBRAZOVANJU

ZAŠTITA DECE OD TRGOVINE LJUDIMA:
Uloga škole

ZAŠTITA DECE OD TRGOVINE LJUDIMA: Uloga škole

Ovaj priručnik je proizveden uz finansijsku podršku projekta „Jačanje akcija protiv trgovine ljudima“, koji sprovodi Savet Evrope, a sufinansiraju Belgija, Nemačka, Irska, Norveška i Savet Evrope. Stavovi izraženi u ovom dokumentu ni na koji način ne odražavaju zvanično mišljenje bilo koje strane.

CONTENTS

---

1. TRGOVINA LJUDIMA	7
- Šta je trgovina ljudima?	7
- Faktori trgovine ljudima	10
2. TRGOVINA DECOM	12
3. INDIKATORI OTKRIVANJA I PRELIMINARNE IDENTIFIKACIJE DECE POTENCIJALNE ŽRTVE TRGOVINE LJUDIMA	17
4. ULOGA ŠKOLE U PREVENCIJI I BORBI PROTIV TRGOVINE DECOM	26
5. PREVENCIJA	28
6. PROCEDURE PRIJAVE U SLUČAJU SUMNJE DA POSTOJI POTENCIJALNA ŽRTVA TRGOVINE DECOM	35
7. KONTAKT PODACI ZA UPUĆIVANJE	38
8. ZAKONSKI OKVIR	39

PREDGOVOR

Ovaj priručnik je pripremljen u okviru inicijative za podizanje svesti i jačanje znanja o obrazovnom okviru u vezi sa trgovinom ljudima, posebno decom, kao i ulozi školske institucije u prevenciji ove pojave i pružanje podrške za integraciju žrtvama trgovine ljudima.

Priručnik je izradila međuinstitucionalna radna grupa koju je formiralo MESTI na inicijativu Ministarstva prosvete, nauke, tehnologije i inovacija, uz podršku projekta Saveta Evrope "Jačanje aktivnosti u borbi protiv trgovine ljudima".

Ministarstvo prosvete, nauke, tehnologije i inovacija ima mandat da spreči trgovinu ljudima kroz obrazovanje, nastavne planove i programe, interdisciplinarnu pristupe i razne nastavne aktivnosti koje vodi školska ustanova. Ministarstvo se bavi slučajevima napuštanja škole, promoviše pravo na obrazovanje i podržava reintegraciju žrtava trgovine ljudima.

Aktivnosti u borbi protiv trgovine ljudima na Kosovu su regulisani postojećim međunarodnim standardima i domaćim zakonodavstvom. Kosovo je osnovalo nacionalni mehanizam upućivanja, što je ujedno i struktura za saradnju kroz koju državne institucije ispunjavaju svoje obaveze da zaštite žrtve trgovine ljudima, da promovišu prava žrtava kao i da koordinišu svoje napore tokom celog ciklusa pružanja usluga, uključujući i prevenciju, borbu i reintegraciju žrtava.

Prema zakonodavnom okviru Kosova, uloga škole u bavljenju ovom negativnom pojavom je povezana sa prevencijom, identifikacijom, izveštavanjem i reintegrisanjem žrtava.

Ovaj priručnik sadrži nekoliko povezanih delova koji odražavaju znanja i veštine koje su potrebne nastavnicima i stručnom kadru kako bi mogli da identifikuju decu koja su moguće žrtve trgovine decom.

Priručnik takođe sadrži informacije o fenomenu trgovine ljudima i pruža potrebne informacije nastavnicima i školskom osoblju za prevenciju, identifikaciju, upućivanje i podršku žrtvama trgovine ljudima.

Priština, 2023. godine

1. TRGOVINA LJUDIMA

Trgovina ljudima je globalni problem koji ugrožava osnovna ljudska prava i slobode. Svaka osoba može da bude žrtva trgovine ljudima, ali najugroženiji su deca, devojke i žene (i u manjoj meri) muškarci. Milioni ljudi se koriste za prostituciju, prošenje, prinudan rad i ostale teške oblike eksploatacije, uključujući i uzimanje ljudskih organa ili ćelija.

Suočene sa ovakvom situacijom, mnoge zemlje su preduzimale mere kako bi razvile adekvatne politike za prevenciju i borbu protiv ovog fenomena kao i za pružanje zaštite i usluge žrtvama trgovine ljudima i onima za koje se sumnja da to jesu.

Šta je trgovina ljudima?

Prema Članu 4. Konvencije Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima, “trgovina ljudima” znači vrbovanje, prevoz, premeštanje, skrivanje ili prihvatanje lica, uz primenu pretnje ili sile ili drugih oblika prinude, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlašćenja ili ugroženosti, ili davanjem ili primanjem novčanih sredstava ili druge koristi radi dobijanja pristanka lica koje ima kontrolu nad drugim licem u cilju eksploatacije.

“Eksploatacija“, u najmanju ruku, [uključuje] iskorišćavanje prostitucije drugih lica ili druge oblike seksualnog iskorišćavanja, prisilan rad ili pružanje usluga, ropstvo ili praksu sličnu ropstvu, služenje ili vađenje ljudskih organa.

Pristanak žrtve trgovine ljudima na planiranu eksploataciju, nema značaja ni u jednom slučaju kada se koriste gore navedene metode.

Elementi trgovine ljudima

Sredstva kojima se moguće žrtve vrbuju i prevare:

- preko individualnih regrutera: osobe iz komšiluka, prijatelji koji pružaju razne usluge (uglavnom zbog mogućnosti zapošljavanja);
- kroz neformalne mreže koje mogu uključivati i članove porodice, bliske osobe (ponudama za brak);
- preko oglasa u medijima za poslove konobarice, pevačice, dadilje, sezonske radnice u zemlji i inostranstvu, vrbovanja i internet prevare;
- preko društvenih medija i interneta, koje takođe koriste kriminalne grupe da vrbuju žrtve, da ih kontrolišu, ali i da ih iskorišćavaju putem tehnologije.
- preko iznenadne i brutalne otmice. Trgovina ljudskim bićima se može izvršiti unutar granica sopstvene zemlje- zemlje porekla- unutrašnja trgovina ili van zemlje- transnacionalna trgovina ljudskim bićima.

Na Kosovu, trgovina ljudima je krivično delo. Minimalna kazna za osobe koje se bave trgovinom ljudima na osnovu Krivičnog Zakonika Kosova je 5 godina zatvora, dok maksimalna kazna u posebnim okolnostima je doživotna robija.

Prema zakonu, žrtve koje su primorane da izvrše nezakonite radnje od strane osoba koje se bave trgovinom ljudima se ne kažnjavaju za izvršena dela kao rezultat trgovine ljudima.

SLIKA 1: Trgovina ljudskim bićima

Faktori trgovine ljudima

Various factors contribute to the development of criminal activities, including trafficking, such as political, economic, social, and technological factors.

Različiti faktori doprinose u razvijanju kriminalnih aktivnosti, uključujući trgovinu kao što su politički, ekonomski, socijalni i tehnološki faktori.

Jedan od bitnijih socio-ekonomskih faktora je nizak ekonomski razvoj Kosova, koji je povezan sa visokim nivoom nezaposlenosti, posebno mladih, devojaka i žena i ostalih marginalizovanih grupa. Ekonomska situacija je usko povezana sa socijalnim pitanjima kao što su porodični problemi, razvodi, napuštanje dece i nizak nivo nezaposlenosti koji povećavaju nivo ugroženosti da bi postali meta trgovine ljudima.

Osim toga, kriminalne grupe širom sveta koriste nestabilnu političku situaciju, i Kosovo kao zemlja u tranziciji nije ostala imuna u vezi ovog problema. Međutim, bez obzira na tekuće tenzije, Kosovo je osnovalo institucionalne i zakonske okvire za borbu protiv trgovine ljudima, uključujući i Nacionalnu strategiju za sprečavanje i borbu protiv trgovine ljudima koja sadrži Akcioni plan za koordiniranje međuinstitucionalnih napora.

Tehnološki faktor je takođe imao ulogu u olakšavanju kriminalnih radnji, uključujući i trgovinu ljudima. Na Kosovu, široka upotreba interneta, posebno socijalnih medija- pruža jednu platformu za kriminalne grupe za vrbovanje, kontrolisanje i eksploataciju žrtava, putem tehnologije.

Gore navedeni faktori mogu se podeliti u dve grupe:

- pokretački faktor, uključujući siromaštvo u zemljama/regionima porekla, ekonomsku tranziciju, nedostatak obrazovanja, nedostatak informisanosti vezano za trgovinu ljudima, nedovoljne mogućnosti za zapošljavanje u sopstvenoj zemlji, nefunkcionalne porodice,

rasna diskriminacija na tržištu posla, svi oblici nasilja, uključujući nasilje u porodici, nedostatak mogućnosti za legalnu migraciju.

- faktori privlačenja, uključujući želju za zaposlenje, bolje plate i beneficije, finansijsku podršku za porodice žrtava, pristup određenim beneficijama, traženje kvalitetnog obrazovanja, želju za avanturistički i uzbudljiviji život, "privlačne" ponude za brak, upoznavanje sa novim zemljama i kulturama, sticanje boljeg društvenog statusa, i tako dalje.

FIGURA 2: Pokretački i privlačni faktori trgovine ljudima

2. TRGOVINA DECOM

Deca su najugroženija kategorija i meta trafikantata, zbog njihovih ograničenih psiholoških i fizičkih sposobnosti da identifikuju opasne situacije i radnje i da se zaštite od opasnosti. Da bi sprečili ovu pojavu, rano otkrivanje i identifikacija mogućih žrtava među učenicima je od vitalnog značaja. Trgovina dece ima teške posledice koje direktno utiču na zdravlje, psiho-fizički razvoj, edukaciju i opštu dobrobit dece. Trgovina decom je krivično delo. Specifične karakteristike trgovine decom zahtevaju edukaciju i obučavanje nastavnika i ostalog obrazovnog kadra u vezi sa posebnim procedurama za zaštitu dece i njihovo upućivanje na adekvatnu pomoć. Prema Krivičnom zakoniku Republike Kosova, izraz "trgovina ljudima" znači vrbovanje, prevoz, premeštanje, skrivanje ili prihvatanje lica, uz primenu pretnje ili sile ili drugih oblika prinude, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlašćenja ili ugroženosti, ili davanjem ili primanjem novčanih sredstava ili druge koristi radi dobijanja pristanka lica koje ima kontrolu nad drugim licem u cilju eksploatacije.

Trgovina decom: prema Krivičnom zakoniku je: vrbovanje, prevoz, premeštanje, skrivanje ili prihvatanje deteta u cilju njegovog eksploatisanja i smatra se "trgovina ljudima".

Pristanak žrtve trgovine ljudima na planiranu eksploataciju, nema značaja ni u jednom slučaju kada se koriste gore navedene metode.

U međuvremenu, nekažnjavanje žrtava za dela za koja su bila prinuđena da počine tokom perioda kada su bile žrtve trgovine ljudima je regulisana važećim zakonodavstvom. Žrtve trgovine ljudima se ne kažnjavaju za zločine za koje su bili primorani da počine.

Vrste trgovine decom

Trgovina decom ima za cilj:

- seksualnu eksploataciju,
- prinudan rad ili usluge,
- ropstvo ili radnje slične ropstvu;
- uslužne delatnosti; prinudni brak;
- prosjačenje;
- nelegalno usvajanje;
- prinuda na činjenje krivičnih dela;
- nezakonito vađenje organa

1. PRINUDNA EKSPLOATACIJA ZA SEKSUALNE USLUGE

Eksploatacija žrtava koje su primorane na vršenje seksualnih odnosa protiv svoje volje.

2. PORNOGRAFIJA

Prikazivanje dece uključene u stvarne ili simulirane eksplicitne seksualne aktivnosti ili pokazivanje dečjih genitalija.

3. PROSJAČENJE

Prisiljavanje dece da vrše aktivnosti prosjačenja na ulicama, trgovima, ili drugim mestima kao što su noćni klubovi, kafane, itd.

4. PRISILJEN RAD ILI USLUGE, KAO PREMA DOLE NAVEDENIM AKTIVNOSTIMA:

- rad na ulici (pranje auto stakala, prodaja predmeta na ulici),
- rad u poljoprivredi (sezonski poslovi, branje voća i povrća),
- uslužne delatnosti u hotelskim objektima (konobarice, poslovne pratnje, plesačice),
- rad na farmama (gajenje i uzgoj domaćih životinja),
- rad na građevini, rudnicima, fabrikama.
- rad u domaćinstvu.

5. ROPSTVO ILI RADNJE SLIČNE ROPSTVU:

Ropstvo nije nužno i trgovina ljudima, ali može da se nadoveže, a to znači kada su ljudi prinuđeni da žive u teškim životnim uslovima, lišeni slobode i prinuđeni da obavljaju različite poslove, uključujući i teške poslove.

6. VAĐENJE ORGANA I ČELIJA

Vađenje organa i ćelija se vrši bez dozvole žrtava, kada trgovci uzimaju organe žrtava kroz obmanu ili prinudu, ili dovodivši žrtve u situaciji u kojoj su nemoćne da reaguju.

7. PRINUDNI BRAK

Ova vrsta trgovine ljudima podrazumeva prinudni brak dece. Osim prisiljavanja na brak, deca mogu postati i žrtve ropstva, prosjačenja, vršenja kriminalnih radnji i slično.

Neke od karakteristika koje dovode decu u delikatnu situaciju i opasnost trgovine ljudima su:

- deca dolaze iz porodica sa teškom ekonomskom situacijom;
- deca bez roditelja ili bez roditeljskog staranja i deca sa ulice;
- suočavaju se sa porodičnim problemima;
- isključeni su iz obrazovanja;
- neinformisani su o opasnostima i posledicama trgovine ljudima;
- deca sa posebnim potrebama.

Pozivajući se na gore navedene karakteristike i u zavisnosti od pola i uzrasta dece, oni mogu biti podložni različitim oblicima trgovine ljudima.

Devojke se često eksploatišu za prostituciju, pornografiju i ostale seksualne aktivnosti; dečaci se eksploatišu za zanatske i uslužne ili slične delatnosti, kao i za rad u poljoprivredi; maloletna deca se koriste za obavljanje kriminalnih radnji; mala deca se koriste za obavljanje kućnih poslova, prosjačenje i delikventnost dok su odojčad i novorođena deca prikladna za usvajanje, trgovinu ljudima; a svaka osoba, bez obzira na pol i godine može se koristiti za nezakonito vađenje organa.

Posledice trgovine decom

Trgovina decom je teško kršenje prava deteta. Deca žrtve su izložena svakodnevnim rizicima, uključujući fizičko i psihološko prisiljavanje, zlostavljanje i rutinsko nasilje. Ugroženi su njihov psihofizički razvoj, zdravlje i obrazovanje. Produženi i ponavljajući posttraumatski stresni poremećaj je čest. Stoga je rano otkrivanje indikatora/znakova koji dovode do pretpostavke da je dete moguća žrtva trgovine decom osnovna aktivnost u njenoj prevenciji.

3. INDIKATORI OTKRIVANJA I PRELIMINARNE IDENTIFIKACIJE DECE POTENCIJALNE ŽRTVE TRGOVINE LJUDIMA

Rano otkrivanje potencijalnih žrtava ili žrtava trgovine ljudima je osnova za smanjenje ugroženosti i pružanje pomoći i zaštite žrtvama. U tom cilju se koriste brojni indikatori koji navode na pretpostavku da je osoba moguća žrtva trgovine ljudima. Indikatori su dobar „mehanizam“ koji pomaže radnicima obrazovnog sistema na strukturalni i funkcionalan način da na sistematski način provere šta su uočili kod svakog učenika, a što može biti u vezi sa trgovinom decom i koji olakšava dalje upućivanje i zaštitu žrtava. Poznavanje njih omogućava nastavniku/stručnoj osobi da posumnja, ali i da potvrdi sumnju, da li je učenik, kod koga su uočeni neki od ovih znakova/indikatora, potencijalna žrtva trgovine ljudima.

Preliminarna identifikacija potencijalnih žrtava trgovine decom

Preliminarna identifikacija potencijalnih žrtava trgovine decom obuhvata procenu da li postoje indikatori trgovine decom prisutni u prvom kontaktu sa potencijalnom žrtvom. Ovaj proces identifikacije obuhvata određivanje nivoa rizika da je dete potencijalna žrtva. Međutim, to ne potvrđuje da je dete zapravo žrtva trgovine ljudima.

Da bi se potvrdilo da li je neko dete žrtva trgovine ljudima, potrebno je utvrditi da je dete eksploatisano ili vrbeno u cilju korišćenja radi sticanja nelegalne finansijske koristi. Ovaj proces identifikacije se obično vrši od strane socijalnih službenika i/ili organa za sprovođenje zakona.

Međunarodne organizacije i organizacije civilnog društva su razvile razne grupe indikatora za podršku identifikacije potencijalnih žrtava trgovine ljudima, koje se sastoje od stručnjaka kao što su policija, inspektori rada, socijalni radnici i nastavnici.

Indikatori za identifikaciju žrtava trgovine decom su grupisani u dve glavne kategorije:

- A.** Posebni indikatori za identifikaciju dece koja su potencijalne žrtve trgovine ljudima,
- B.** Specifični indikatori za identifikaciju dece žrtve određene vrste trgovine decom.

Iako ne postoje potpuno tipični indikatori za drugu posebnu vrstu trgovine decom, ove grupe indikatora daju vredne smernice profesionalcima u otkrivanju potencijalnih žrtava trgovine decom. Dodatne informacije vezano za ovaj indikator mogu se naći u dodatku.

A. Posebni indikatori za identifikaciju dece koja su potencijalne žrtve trgovine ljudima

1. ZNACI FIZIČKOG ZLOSTAVLJANJA

Deca imaju:

- znake teškog fizičkog rada, (tvrde ruke, plikove),
- povrede koje ne odgovaraju objašnjenjima uzroka,
- nelogična objašnjenja o tome kako su nastale povrede,
- česte promene u fizičkom zdravlju,
- česte glavobolje, česte bolove u stomaku,
- zapažen izgled, izgadnelost,
- znaci konstantnog (fizičkog) umora,
- simetrične povrede (povrede koje su iste u oba ramena ili u suprotne delove tela),
- višestruke povrede, u različitim fazama zarastanja i
- povrede pokrivene odećom.

2. ZNACI PSIHOLOŠKOG ZLOSTAVLJANJA

Deca:

- izgledaju uplašeno, pasivno, nesigurno i beznadežno,
- izbegavaju kontakt "oči u oči",
- pokazuju agresiju
- povuku se i izoluju,
- pokazuju depresiju, strah, anksioznost,
- dešava se da se uspravljaju na školskom času,
- pokazuju psihološki umor,
- izgledaju umorni, zbunjeni
- izgledaju stidljivo,
- teško kontrolišu emocije – ljutnju, kuknjavu i molbu,

- pokazuju strah ili zabrinutost,
- imaju znake dezorijentacije, konfuzije, fobije ili napade panike,
- dezorijentisani su u vremenu i prostoru.

3. PONAŠANJE DETETA KAO INDIKATOR

Deca:

- manifestuju očigledne oscilacije u ponašanju (od neočekivane smirenosti do izražene anksioznosti),
- manifestuju osećaj krivice za situaciju u kojoj se nalaze,
- pokazuju znake zloupotrebe sredstava za smirenje ili sredstava koja stvaraju zavisnosti,
- manifestuju paranoično ili potčinjeno ponašanje,
- izbegavaju direktne razgovore,
- dok pričaju, daju kontradiktorne ili nepotpune i netačne izjave,
- pasivni su ili hiperaktivni,
- ne veruju nikome,
- izbegavaju razgovore o situaciji u kojoj se nalaze,
- ne mogu uspostaviti ili imati prijateljske odnose sa svojim vršnjacima,
- nemaju prijatelje svog uzrasta,
- nisu zainteresovani za učenje,
- krše zakon (konflikti sa policijom),
- manifestuju oscilacije kada je u pitanju koncentracija- defokus,
- ne mogu da se koncentrišu na proces učenja,
- često kasne u školi i izostaju iz škole (posebno u periodu sezonskih poslova),
- ne daju objašnjenja zbog čega kasne, odbiju da daju odgovore, koji su očigledno netačni,
- imaju poteškoća tokom učenja i smanjuju uspeh,
- ne urade domaće zadatke,

- ispoljavaju sklonost ka opasnom, rizičnom i nezakonitom ponašanju,
- ne učestvuju u vannastavnim aktivnostima,
- na roditeljskim sastancima ne učestvuju roditelji/staratelji.

Ove promene u ponašanju obično ne izazivaju sumnju da bi učenik mogao biti žrtva trgovine ljudima, ali mogu ukazivati na problem sa učenicom, na primer, na nasilje u porodici ili drugu vrstu eksploatacije.

Međutim, postojanje svakog od ovih indikatora zahteva veći oprez od strane nastavnika zbog mogućnosti trgovine decom.

Neophodno je otkriti najmanje 3 indikatora da bi se izazvala sumnja da je učenik moguća žrtva trgovine decom.

Takođe, izuzetno je važno da nastavnici škole budu informisani, ali i svesni, da trgovina decom može biti i mogući uzrok promene ponašanja njihovih učenika, kako bi u pravom trenutku bili konsultovani sa udruženim stručnjacima, kao i preduzimanje odgovarajućih mera za zaštitu žrtava od štetnih situacija. Međutim, to ne znači da promene u ponašanju dece treba automatski da se utvrđuju kao rezultat trgovine decom, u kom slučaju se mogu prevideti drugi mogući uzroci, kao što je nasilje u porodici itd. Umesto toga, nastavnik treba da vodi računa o postojanju mogućnosti trgovine decom. Ako se ne radi o trgovini decom, prisustvo ovih indikatora može ukazivati na to da se dete suočava sa drugim problemima i da su mu potrebni stručna pomoć i podrška.

B. Specifični indikatori za identifikaciju dece žrtve određene vrste trgovine decom

1. INDIKATORI KORIŠĆENJA DECE ZA RAD

Tipične karakteristike uslova rada u kojima se deca žrtve trgovine ljudima eksploatišu za svoj rad uključuju:

- rade na farmama/štalama, domaćinstvima, salonima za masažu, hotelskim objektima, noćnim klubovima, fabrikama, postrojenjima, rudnicima, plantažama,
- obavljaju usluge pod pretnjom i bez saglasnosti,
- koriste opremu i alate koji nisu prilagođeni deci za rad sa njima,
- njihovo kretanje kontrolišu drugi ljudi,
- obavljaju neprimerene poslove za njihov uzrast, u neprimerenim uslovima, rade duže radno vreme, bez pauze i slobodnog vremena, bez poštovanja zakonskih odredbi,
- disciplinuju se kroz fizičko nasilje, novčane kazne, imaju ograničenu hranu i kretanje,
- ne smeju da napuste posao, odnosno "vlasnika".

2. INDIKATORI DECE KOJA SU PRIMORANA DA PROSJAČE

Deca žrtve trgovine ljudima u cilju prosjačenja:

- deca različitog uzrasta (predškolskog, školskog uzrasta i adolesenti),
- deca sa smetnjama u razvoju (najčešće sa fizičkim smetnjama),
- mogu imati fizičke povrede za koje se čini da su nastale namerno,
- uporni tokom prosjačenja, bez obzira na klimatske uslove,
- stalno su posmatrani/kontrolisani iz udaljenosti od strane određenih osoba.

3. INDIKATORI TRGOVINE DECOM RADI VRŠENJA KRIVIČNIH DELA

- Deca koja su žrtve trgovine deocom radi činjenja krivičnih dela: prinuđena su da izvrše krađe,
- kažnjavaju se ukoliko ne “sakupe” ili ne ukradu dovoljno novca,
- bave se distribucijom i prodajom nedozvoljenih sredstava, narkotika, oružja, ukradenih predmeta,
- za koje postoje informacije o njihovoj umešanosti u bilo koje slično krivično delo u drugoj državi/zemlji,

4. INDIKATORI SEKSUALNE EKSPLOATACIJE:

Deca žrtve seksualne eksploatacije:

- najčešće su devojke uzrasta od 12 do 18 godina,
- rade u kafanama, hotelima, motelima, salonima za masažu,
- ne smeju da odbiju naređenje da usluže klijenta,
- ne smeju da napuste “posao” odnosno “vlasnika”.
- u društvu su osoba koje ih kontrolišu,
- ponekada su primorane na nasilni seks,
- za koje postoje indicije da su žrtve incesta,
- odbijaju da pričaju o seksualnom zlostavljanju.

5. INDIKATORI TRGOVINE DECOM ZA ROPSTVO U KUĆI:

- Deca žrtve ropstva:
- žive u porodicama gde su eksploatisana,
- angažuju se za obavljanje neprimerenih poslova,
- hrane se odvojeno od ostalih članova porodice,
- hrane se ostacima hrane,
- nemaju privatni prostor i spavaju u neadekvatnim prostorijama,
- nikada ne izlaze sami i ne komuniciraju sa ostalim ljudima u komšiluku,

- izloženi su uvredama, maltretiranju, pretnjama i nasilju,
- disciplinuju se fizičkim kaznama,
- nemaju slobodu da napuste porodicu.

6. INDIKATORI DECE KOJA SU ŽRTVE PRINUDNIH BRAKOVA “NEVESTE PO PORUDŽBINI”

Prinudni brakovi dece karakterišu se:

- vrbovanjem dece preko roditelja, rodbine i drugih osoba za “vezu braka” van zemlje,
- lažna obećanja i obmane za bolji život i udobnost,
- organizovanje “svadbe” bez prisustva mladoženje,
- podvrgavanje dece prema više vrsta eksploatacije, posebno seksualne,
- prosjačenje, krađe, ropstvo,
- fizičko i psihičko nasilje od strane članova porodice,

4. ULOGA ŠKOLE U PREVENCIJI I BORBI PROTIV TRGOVINE DECOM

Škola je institucija koja ima zadatak da obezbedi uslove za bezbedan rast i razvoj učenika i zaštitu od svih vrsta nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja. Najteži oblik nasilja i krivičnog dela kome deca i mladi mogu biti izloženi je trgovina ljudima, pojava koja je, nažalost, godinama prisutna u svetu, ali i kod nas.

Sve državne institucije i civilno društvo odgovorni su za sprečavanje i borbu protiv trgovine decom/đacima. Škole takođe igraju važnu ulogu među najbitnijim institucijama. Za prevenciju i zaštitu dece/učenika od trgovine ljudima u kontekstu škole potrebna je posvećenost direktora, nastavnika, stručnih kolega, roditelja i drugih mehanizama koji u njoj deluju. Stoga je važno da svi subjekti u školi prepoznaju problem trgovine ljudima/decom, načine rane identifikacije potencijalne dece žrtava i njihovo upućivanje nadležnim i odgovornim institucijama. Bolje poznavanje i obučenos nastavnog osoblja o trgovini decom značajno će uticati na prevenciju i suzbijanje trgovine kod dece i društva uopšte.

Složenost fenomena trgovine decom zahteva punu svest, obuku i jačanje kapaciteta niza institucija, od kojih je najvažnija škola, kada su deca u pitanju.

U tom smislu, školsko osoblje i mehanizmi moraju raditi na prevenciji trgovine ljudima, identifikaciji, prijavljivanju i reintegraciji učenika žrtava.

Koje su obaveze škole u sprečavanju i borbi protiv trgovine decom?

- prepoznavanje i praćenje ranih znakova koji ukazuju na moguću trgovinu ljudima;
- podrška detetu u procesu reintegracije u školu, ali i okolinu;
- saradnja sa organima i institucijama nadležnim za identifikaciju i podršku deci žrtvama trgovine ljudima.

Škola ispunjava ove obaveze kroz:

- kontinuirano praćenje promena kod dece;
- primene indikatora za preliminarnu identifikaciju potencijalne dece žrtava;
- obaveštavanje nadležnog centra za socijalnu pomoć, policije i roditelja/staratelja.

U borbi protiv trgovine decom škola ima na raspolaganju dva mehanizma, i to: prevenciju i intervenciju.

5. PREVENCIJA

Prevenција se vrši kroz bavljenje temom trgovine ljudima tokom procesa učenja i bavi se kurikularnim, međukurikularnim i vankurikularnim pristupima. Efikasno bavljenje ovom temom tokom nastave omogućava deci da izbegnu rizike, da znaju kako da se ponašaju u različitim životnim situacijama, kao i da promovišu zdrave stavove, vrednosti i ponašanje u odnosu na svoje vršnjake, životnu sredinu i društvo uopšte.

Kurikularni pristup

Teme trgovine ljudima obrađuju se u nastavnim predmetima koji su deo nastavnog programa, uglavnom predmeti koji potiču iz kurikularne oblasti „Društvo i životna sredina“, nastavne aktivnosti postaju deo planova rada nastavnika, u skladu sa nastavnim planovima i programima i programima predmeta.

Međukurikularni pristup

Teme trgovine ljudima obrađuju se u međukurikularnim pitanjima gde su nastavnici obavezni da ih povežu sa svojim nastavnim predmetima. Takođe, oni postaju deo redovnog planiranja.

Vankurikularni pristup

Nastavnici i ostalo školsko osoblje mogu organizovati projekte, aktivnosti podizanja svesti na ovu temu, u saradnji sa drugim institucijama i zajednicom, u okviru planiranja stručnih aktivnosti i upravljanja školom. Aktivnosti mogu biti raznovrsne kao što su: predavanja, debate, izložbe, pozorište, takmičenja, razne posete itd.

Kvalitetna nastava utiče na svest dece/učenika o opasnostima trgovine ljudima i ponašanju u određenim izazovnim okolnostima i situacijama, favorizujući njihovu zaštitu u školskom kontekstu.

U cilju jačanja prevencije trgovine ljudima mogu se koristiti nastavni, obrazovni, informativni, pravni i statistički materijali koje pripremaju MOSTI, druga ministarstva, organizacije i razne kredibilne agencije.

U nastavku su aktuelni relevantni materijali koje nastavnici mogu koristiti i iz drugih alternativnih izvora:

UDHËTIMI NËPËR INTERNET – Udhëzues për nxënës/fëmijë të klasave 3-5 të arsimit fillor

UDHËTIMI NËPËR INTERNET- Udhëzues për fëmijë/nxënës

UDHËTIMI NËPËR INTERNET- Udhëzues për mësuesdhënës

UDHËTIMI NËPËR INTERNET- UDHËZUES PËR PRINDËR

DORACAK PËR PARANDALIMIN E DUKURIVE NEGATIVE NË SHKOLLË TË MESME TË LARTA

**DORACAK-PËR MËSIMDHËNËS ME AKTIVITETE
MBI TË DREJTAT E FËMIJËVE**

**DORACAKU I KURRIKULËS SË MËSIMDHËNIES
PËR PAQE DHE NDËRTIM TË QËNDRUESHMËRISË-
ARSIMI I MESËM I ULËT**

**DORACAKU I KURRIKULËS SË MËSIMDHËNIES
PËR PAQE DHE NDËRTIM TË QËNDRUESHMËRISË-
ARSIMI I MESËM I ULËT**

Identifikacija

Rana identifikacija dece/učenika koji mogu biti izloženi riziku ili su uključeni u trgovinu decom je neophodna da bi se izbegao rizik od trgovine ljudima.

Nastavnici, budući da većinu vremena provode sa svojim učenicima, prve su osobe koje mogu doprineti identifikaciji dece koja bi mogla biti žrtve trgovine ljudima. Svakako, i ostalo školsko osoblje (administrativno i stručno) takođe ima obavezu i mogućnost identifikacije.

Znakovi i ponašanja koji pomažu u ranoj identifikaciji:

- Iznenadan pad uspeha u učenju;
- Nedostatak koncentracije za učenje
- Izostanci i neopravdana kašnjenja;
- Promene u stavovima,
- antisocijalno ponašanje,
- odbijanje društvene interakcije,
- Prihvatanje neopravdanih poklona;
- Vidljivi znaci fizičkog nasilja (modrice, ujedi, druge fizičke povrede, itd.)
- Scene anksioznosti i straha;
- Pratlja odraslih (tokom odlaska i dolaska iz škole)
- Povlačenje i izolacija;
- Angažuju se za poslove koji nisu adekvatni za njihov uzrast;
- Iznenadna odvojenost od porodice i dugotrajnih društava;
- Promena identiteta na društvenim mrežama;
- Nisko samopouzdanje, itd.

Kada se sumnja na slučajeve trgovine ljudima, škola preduzima interventne mere od faze prijave, pa nadalje.

Prijavljivanje

Prijavljivanje i upućivanje slučajeva koji su žrtve trgovine ljudima je zakonska obaveza i neophodnost. Neprijavljivanje je krivično delo.

Prema važećem zakonodavstvu, potrebno je da svi nastavnici kao i svi građani i ostala pravna i stručna lica prijave slučaj kada postoji osnovana sumnja da je dete žrtva krivičnog dela.

Slučajevi koji počinju da se tretiraju u školi zbog sumnji, moraju se evidentirati u sistemu SMIA (Education Information Management Sistem), u zavisnosti od statusa, bilo u modulu nasilja, ili kod ranog napuštanja školovanja (prijavljivanje i upućivanje slučajeva u ovim modulima pomaže i efikasnom rešavanju slučajeva trgovine ljudima). Postupanje po predmetima mora se obavljati u saradnji sa roditeljem ili zakonskim starateljem.

Kada su ovi slučajevi van nadležnosti škole, oni se prijavljuju drugim nadležnim institucijama prema standardnim operativnim procedurama za žrtve trgovine ljudima (policija, centar za socijalni rad, zdravstvene ustanove i dr.).

Reintegracija

Kada žrtve završe program zaštite i rehabilitacije i budu spremne da se integrišu u obrazovanje, mehanizmi obrazovnog sistema ih reintegrišu na osnovu važećeg zakonodavstva.

Kada se deca žrtve vrate u školu, potrebna im je podrška nastavnika ali i ostalog školskog osoblja i da im se obezbedi:

- Zaštita privatnosti;
- Izbegavanje stigmatizacije;
- Prijateljska atmosfera;
- Psiho-socijalne aktivnosti.

Decu žrtve treba pratiti da bi se izbegla ponovna viktimizacija, uzimajući u obzir ove elemente:

- Da li redovno pohađaju školu?
- Sa kim se druže? Da li imaju čvrste veze?
- Postoji li velika razlika u godinama između njih i ljudi sa kojima se druže?
- Čini li vam se da postoji zdrav odnos sa ljudima sa kojima se družite? (Da li postoji očigledan vođa)?
- Da li su izgubili stare prijatelje ili su našli nove?
- Da li se odvajaju od drugih tokom odmora?
- Da li stvaraju probleme u učionici ili su povučeni?
- Da li se odvajaju iz školskih aktivnosti?
- Da li se odvajaju od socijalnih aktivnosti?
- Kakav rezultat pokazuju u školi?
- Postoje li znaci da žele da se samoiskluče iz škole??

Sva ova i druga pitanja, pomažu nastavniku i drugom školskom osoblju da prate ponašanje deteta nakon reintegracije. Ukoliko se primeti ponašanje koje dete/učenika dovodi u opasnost od viktimizacije, onda treba ponovo slediti iste procedure prijavljivanja, upućivanja i lečenja, u skladu sa institucionalnom hijerarhijom, na osnovu Standardnih operativnih procedura. Postupanje nastavnika i drugog školskog osoblja, u prevenciji, identifikaciji, prijavljivanju i reintegraciji, osim što je zakonska obaveza, predstavlja i institucionalnu odgovornost. Proaktivan pristup obrazovne ustanove štiti decu od svakog opasnog elementa koji utiče na njihov puni fizički, intelektualni, emocionalni i socijalni razvoj i utiče na budućnost dece, porodice, društva i naše države.

6. PROCEDURE PRIJAVE U SLUČAJU SUMNJE DA POSTOJI POTENCIJALNA ŽRTVA TRGOVINE DECOM

Kada postoji sumnja da neki učenik može biti potencijalna žrtva trgovine decom, škola ima određene obaveze da obezbedi njihovu zaštitu i dobrobit. Ove obaveze uključuju:

- Identifikaciju učenika koji su potencijalne žrtve trgovine decom i saradnju sa nadležnim institucijama i organima za podršku, kao što su Centar za socijalni rad i policija.
- Obezbediti da dete bude praćeno u školu i uključeno u obrazovni proces ako je prekinulo školovanje i podržati njegovu integraciju u obrazovni sistem.

Ako nastavnik ili drugi zaposleni u školi primete pokazatelje da bi dete moglo biti moguća žrtva trgovine decom, moraju slediti dole opisanu proceduru obaveštenja i upućivanja.

Osnovne obaveze škole prilikom otkrivanja i upućivanja potencijalnih žrtava trgovine ljudima su:

- Preliminarna identifikacija učenika koji su potencijalne žrtve trgovine decom;
- Saradnja sa nadležnim institucijama i organima za identifikaciju i podršku žrtvama trgovine ljudima, kao što su Centar za socijalni rad i Policija;
- Podrška deci u školi, uključivanje u obrazovni proces ako su napustili školu i podrška njihovoj integraciji u obrazovni sistem.

Ukoliko nastavnik primeti prisustvo nekog indikatora koji pokazuje da je dete potencijalna žrtva trgovine decom, neophodno je sprovesti proceduru obaveštavanja i upućivanja.

Prijavljivanje i upućivanje slučaja

U slučajevima kada nastavnik ili drugi zaposleni u školi primete promene u učenju, ponašanju i zdravlju kod deteta, što može izazvati sumnju da je učenik, prema određenom broju pokazatelja, potencijalna žrtva trgovine ljudima, moraju odmah obavestiti odgovorno lice, koje potom obaveštava direktora škole.

Gde se prijavljuje slučaj:

Procedure prijavljivanja u slučaju dece za koju se sumnja da su žrtve trgovine ljudima prate strogi protokol kako bi se osiguralo da su najbolji interesi deteta zaštićeni. Ove procedure su opisane u nastavku:

1. PRELIMINARNA IDENTIFIKACIJA

Škola ima obavezu da identifikuje potencijalne žrtve trgovine decom. Ukoliko nastavnik primeti tragove ili pokazatelje da je neko dete potencijalna žrtva trgovine ljudima, potrebno je da sprovede proceduru prijavljivanja i upućivanja.

2. PRIJAVLJIVANJE I UPUĆIVANJE

Potrebno je odmah obavestiti odgovornu osobu. Nakon toga, treba obavestiti direktora škole koji će potom prijaviti slučaj Centru za socijalni rad i policiji, ukoliko je potrebno. Sve dostupne informacije, uključujući činjenice i okolnosti u vezi sa slučajem, moraju biti dostavljene nadležnim organima u pisanoj formi.

3. UKLJUČIVANJE RODITELJA/STARATELJA

Roditelji/staratelji deteta/učenika se odmah obaveštavaju o uočenim promenama u ponašanju deteta, kao i o preduzetim aktivnostima prema nadležnim institucijama.

4. DOKUMENTACIJA

Školski službenik vodi evidenciju o svim razgovorima, razmenjenim pismima i svim dodatnim informacijama u vezi sa slučajem.

5. SARADNJA SA CENTROM ZA SOCIJALNI RAD

Škola mora da sarađuje sa stručnim timom Centra za socijalni rad i učestvuje u izradi individualnog plana i programa zaštite deteta.

6. KOMUNIKACIJA IZMEĐU INSTITUCIJA

Nadležne institucije, uključujući školu, odgovorno lice, Centar za socijalni rad i policija, informišu se međusobno o svim uočenim uslovima i preduzetim aktivnostima. Oni takođe učestvuju u daljim postupcima u skladu sa individualnim planom i programom tretiranja deteta koji sačinjava Centar za socijalni rad.

7. DOKUMENTACIJA POTREBNA ZA SUDSKU ODLUKU

Na zahtev tužilaštva ili policije, obrazovna ustanova im odmah šalje kompletnu dokumentaciju u vezi sa evidentiranim slučajem u cilju brzog i efikasnog sudskog rešavanja istog.

Važno je napomenuti da svaku sumnju treba izneti licu ili instituciji zaduženoj za identifikaciju dece žrtava trgovine decom, a to je Centar za socijalni rad. Postupak mora biti brz, pouzdan i u pravcu zaštite najboljeg interesa deteta.

Važno je napomenuti da svaku sumnju treba predočiti licu ili instituciji odgovornoj za identifikaciju dece žrtava trgovine decom – Centru za socijalni rad.

Kontakt podaci za upućivanje

Naziv institucije Kancelarija za zaštitu i pružanje pomoći žrtvama	Kontakt/Hitna linija besplatna Tel.: 0800 11112
Kosovska Policija Uprava za istraživanje trgovine ljudima.	Tel.: 192 email: antitrafikimi@kosovopolice.com

Zakonski okvir u oblasti prevencije trgovine ljudima na Kosovu (Poglavlje)

Nacionalno zakonodavstvo

- Ustav Republike Kosova;
- Krivični Zakonik Republike Kosovo;
- Zakonik Krivičnog Postupka Kosova;
- Zakonik o maloletničkom pravosuđu
- Zakon o sprečavanju i suzbijanju trgovine ljudima i zaštita žrtava trgovine ljudima;
- Zakon o naknadi štete žrtvama krivičnih dela;
- Zakon o zaštiti svedoka;
- Zakon o zaštiti od nasilja u porodici;
- Zakon o sprečavanju i borbi protiv sajber kriminala;
- Zakon o inspekciji rada;
- Nacionalna strategija protiv trgovine ljudima na Kosovu;
- Zakon o zaštiti dece;
- Strategija za prava deteta;
- Zakon br. 04/L-081 za izmene i dopune zakona br. 02/L-17 za socijalne i porodične usluge;
- Zakon o porodici, 2004/32;
- Zakon o prekidu trudnoće, 2008/03-L-110;
- Zakon o radu;
- Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći;
- Zakon o zaštiti podataka o ličnosti;
- Zakon o stručnom osposobljavanju, rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa posebnim potrebama;
- Zakon protiv diskriminacije;
- Zakon o ravnopravnosti polova;
- Zakon o strancima;

- Zakon o azilu;
- Zakon o izdavanju radnih dozvola i zapošljavanju stranih državljana na Kosovu.

Međunarodno zakonodavstvo

- Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom iz 2006. godine i njen fakultativni protokol;
- Međunarodna konvencija iz 2006. godine za zaštitu svih lica od prisilnog nestanka;
- Protokol iz 2000. godine za sprečavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, posebno ženama i decom, koji dopunjava Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala;
- Opcioni protokol iz 2000. godine uz Konvenciju o pravima deteta o prodaji i prostituciji dece;
- Konvencija MOR-a o najgorim oblicima dečijeg rada iz 1999. godine br. 182;
- Međunarodna konvencija o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih porodica iz 1990. godine;
- Konvencija o pravima deteta iz 1989. godine;
- Konvencija protiv mučenja, zlostavljanja iz 1984. godine i
- Druge divlje, nehumane ili ponižavajuće kazne;
- Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena iz 1979. godine;
- Protokol o statusu izbeglica iz 1967. godine;
- Standardne operativne procedure za žrtve trgovine ljudima na Kosovu
- Konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije iz 1966. godine;

- Međunarodna konvencija o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima iz 1966. godine
- Opcioni protokol iz 1966. godine uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima;
- Konvencija ONP o ukidanju prinudnog rada iz 1957. godine
- Konvencija o statusu izbeglica iz 1951. godine;
- Konvencija ONP o prinudnom radu iz 1930. godine br. 130;
- Konvencija iz 2011. o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, CETS br.210, 7. april 2011. godine;
- Konvencija o zaštiti dece od seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja iz 2007. godine;
- Konvencija o borbi protiv trgovine ljudima iz 2005. godine, CETS br. 197, 16. maj 2005. godine;
- Konvencija o nadoknadi štete žrtvama nasilnih zločina iz 1983. godine, CETS br. 116, 24. novembar 1983. godine;
- Konvencija iz 1981. godine o zaštiti pojedinaca u pogledu automatske obrade ličnih podataka, ETS 108, 28.1.1981. godine;
- Konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda iz 1950. godine, izmenjena Protokolom br. 11, 04.11.1950. godine;
- 2010 Direktiva o prevenciji i borbi protiv trgovine ljudima i zaštiti njenih žrtava, Službeni list L 101/1 15.04.2011. godine;
- Okvirna odluka Saveta 2008/977/JHA od 27. novembra 2008. za zaštitu ličnih podataka koji se obrađuju u okviru policijske i pravosudne saradnje u krivičnim predmetima;
- 2004 Direktiva Saveta 2004/81/EC od 29. aprila 2004. godine o dozvolama boravka za državljane trećih zemalja koji su žrtve trgovine ljudima ili koji su bili predmet radnje za olakšavanje ilegalne imigracije, koji sarađuju sa nadležnim organima, Službeni list L. 261, 6. avgust 2004. godine;

- 2002 Direktiva 2002/58/EC Evropskog parlamenta i Saveta od 12. juna 2002. godine u vezi sa obradom ličnih podataka i zaštitom privatnosti u sektoru elektronskih komunikacija, Službeni list L 201/37, 31. jul 2002. godine;
- Okvirna odluka Saveta iz 2001. godine od 15. marta 2001. godine o statusu žrtava u krivičnom postupku (2001/220/JHA);
- Povelja Evropske unije iz 2000. godine o osnovnim pravima, Službeni list C 303 od 14. decembra 2007. godine;
- 1995 Direktiva 95/46/EC Evropskog parlamenta iz 1995. godine i Saveta od 24. oktobra 1995. o zaštiti pojedinaca u pogledu obrade ličnih podataka i o slobodnom kretanju takvih podataka, Službeni list L 281, 23. novembar 1995. godine.

